

TEATR SAN'ATIDA FANTAZIYA VA TASAVVUR

K.Yuldashev
QDU

Annotatsiya: Ushbu maqolada teatr san'atida fantaziya va tasavvurning o'rni, ularning ijodiy jarayon hamda sahna ifodasidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Aktyor va rejissor faoliyatida bu ikki jarayonning o'zaro bog'liqligi misollar asosida yoritiladi. Teatr san'ati inson tafakkuri va ruhiyatining badiiy ifodasi sifatida ko'rilib, unda fantaziya va tasavvur uyg'unligi san'atning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: teatr, san'at, fantaziya, tasavvur, obraz, aktyorlik, rejissorlik, sahna

FANTASY AND IMAGINATION IN THEATER ART

K.Yuldashev
KSU

Abstract: This article analyzes the role of fantasy and imagination in theater art, their importance in the creative process and stage expression. The interrelation of these two processes in the work of an actor and director is illustrated with examples. Theater art is seen as an artistic expression of human thought and spirit, and the harmony of fantasy and imagination is interpreted as the main driving force of art.

Keywords: theater, art, fantasy, imagination, image, acting, directing, stage

Teatr san'ati inson tafakkurining eng murakkab, shu bilan birga eng mo'jizaviy sohalaridan biridir. Unda inson ruhiy olami, ijtimoiy hayot, ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash badiiy ifoda topadi. Bu jarayonning markazida esa fantaziya va tasavvur kuchi turadi. Zero, sahnada yaratilayotgan har bir obraz, har bir holat, hattoki eng kichik detal ham ijodkorning tasavvur olami orqali shakllanadi.

Fantaziya - bu ijodkor ongida voqelikni qayta yaratuvchi, uni yangi, noodatiy shaklda ifoda etuvchi ijodiy kuchdir. Aktyor, rejissor yoki rassomning sahna asarini yaratayotgandagi ichki dunyosi aynan fantaziya orqali jonlanadi. Chunki teatr san'ati real hayotni bevosita ko'rsatmaydi, balki badiiy umumlashtirish va ramziy ifoda vositasida uni qayta talqin etadi.

Masalan, Shekspir yoki Hamid Olimjon dramalarini sahnalashtirishda oddiy realizm emas, balki keng tasavvur doirasi talab qilinadi. Rejissor sahna joylashuvi,

yorug'lik, musiqiy ohang, aktyorlarning ruhiy holatini uyg'unlashtirgan holda o'z fantaziyasini namoyon etadi.

Teatr san'ati - bu inson tafakkuri, his-tuyg'usi va estetik qarashlarini uyg'unlashtiruvchi murakkab ijodiy jarayondir. Uning markazida turgan fantaziya esa sahna asarining g'oyaviy va badiiy yo'nalishini belgilab beruvchi eng muhim omillardandir. Fantaziya - bu hayotdagi real voqealarni yangi badiiy shaklda, ramziy obrazlar orqali ifoda etish imkonini beruvchi ijodiy kuchdir. Teatrda u nafaqat aktyor va rejissorning, balki tomoshabinning ham ongida faoliyat yuritadi.

Rejissor teatrda voqelikni sahna vositasida qayta yaratadi. U real hayotni takrorlamaydi, balki uni fantaziyasi orqali badiiy tarzda talqin etadi. Masalan, o'zbek teatrida taniqli rejissorlar - Toshxo'ja Xo'jayev, Mark Vayl, Bahodir Yo'ldoshev kabi san'atkorlar asarlarni sahnalashtirishda realistik tasvirdan tashqariga chiqib, metaforik va ramziy ifodalar orqali tomoshabin tafakkurini kengaytirishga intilganlar.

Bahodir Yo'ldoshevning "Alpomish" dostoniga bergan teatr talqini bunga yorqin misoldir. U sahnada Alpomishning jasoratini nafaqat so'z orqali, balki yorug'lik, tovush, musiqiy ohang va harakat uyg'unligi orqali ko'rsatgan. Bu yerda rejissor fantaziyasi voqeani yangi, o'ziga xos estetik makonda gavdalandirish imkonini bergan.

Aktyor o'z obrazini yaratish jarayonida yozuvchi yaratgan so'zlardan, rejissor bergan ko'rsatmalardan tashqariga chiqishi, ularni o'z shaxsiy tajribasi va tasavvuri bilan boyitishi zarur. Stanislavskiy tizimida bu holat "ichki harakat" deb ataladi. Aktyorning fantaziyasi obrazni ichdan his etish, uning ruhiy holatini yaratish, so'z va harakatlar orqali uni ifodalash imkonini beradi.

Masalan, Shekspirning "Hamlet" tragediyasida aktyor faqat matnni o'qimaydi, balki Hamletning ichki azob-uqubatlarini, hayot va o'lim haqidagi falsafiy iztirobini o'z fantaziyasi orqali his etadi va sahnada jonlantiradi. Yoki Hamza Hakimzoda Niyoziyning "Zaharli hayot" asarida Zebi obrazi talqinida aktyorning fantaziyasi orqali ayol ruhiy kechinmalari chuqur ochib beriladi.

Teatrning bezak, yoritish, kostyum va sahna harakati elementlari ham fantaziya mahsulidir. Masalan, Italiya Uyg'onish davrida yashagan Sebastiano Serlio sahna qurilishi bo'yicha fantaziyasini qo'llab, teatrni uch o'lchovli sahnaviy makon sifatida qayta talqin qilgan. Bugungi teatrda esa bu an'ana zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashib, yorug'lik effektlari, proyeksiya va multimedia vositalari orqali yangi badiiy tasvirlar yaratish imkonini bermoqda.

O'zbek Milliy akademik drama teatrining sahnalarida ham shunday tajribalar kuzatiladi. Masalan, "Farhod va Shirin" spektaklida sevgi timsoli suv oqimi, nurning oqimlari orqali ifodalangan - bu esa rejissor va sahna rassomining fantaziyasi mahsuli sifatida tomoshabinni chuqur hissiyotga chorlaydi.

Teatrning o'ziga xosligi shundaki, u tomoshabindan ham faol tafakkur va tasavvur talab qiladi. Tomoshabin sahnada ko'rgan voqeani o'z ruhiy tajribasiga bog'laydi, unda ham fantaziya ishlaydi. Bu jarayon teatr san'atini tirik, interaktiv va hissiy kuchli hodisaga aylantiradi.

Fantaziya teatr san'atining yuragi, uning harakatlantiruvchi ruhi hisoblanadi. U sahnada oddiy voqeani badiiy mo'jizaga aylantiradi, aktyorga obrazga kirish, rejissorga olam yaratish, tomoshabinga esa yangi ma'naviy kashfiyot qilish imkonini beradi. Teatrda fantaziya cheklanmagan: u har safar yangi ifoda, yangi g'oya va yangi hisni dunyoga keltiradi.

Tasavvur teatr san'atining har bir bo'g'inida mavjud. U aktyorga obrazni "his etish", sahna holatini ko'z oldiga keltirish va uni jonlantirish imkonini beradi. Buyuk teatr nazariyotchisi Konstantin Stanislavskiy aktyorlik jarayonida "agar" prinsipini ilgari surib, har bir harakatni "go'yo men shu holatdaman" degan ichki tasavvur orqali ifodalashni ta'kidlagan. Demak, aktyor o'z tasavvuri orqali voqeani haqiqiy hayotdek his etadi va tomoshabinga ham shu ishonchni yetkazadi.

Teatr san'atining eng muhim jihatlaridan biri - bu obraz yaratish jarayonidir. Har bir sahna asari, har bir rol, hattoki oddiy sahna holati ham avvalo tasavvur kuchi orqali shakllanadi. Tasavvur inson tafakkurining ijodiy bosqichi bo'lib, u real voqeani xotirada saqlab qolish, uni qayta ishlash va yangi badiiy shaklga solish imkonini beradi. Shu bois, teatrda tasavvur obraz yaratishning asosiy manbai hisoblanadi.

Aktyorning sahnadagi muvaffaqiyati, avvalo, uning tasavvur kuchiga bog'liq. U o'ynayotgan obrazni shunchaki o'zlashtirib emas, balki ichdan his qilib, "go'yo men shu holatdaman" degan ruhiy holatda jonlantiradi. Buyuk teatr nazariyotchisi Konstantin Stanislavskiy bu jarayonni "ichki harakat" yoki "tasavvur orqali yashash" deb atagan. Uning "Agar men shu holatda bo'lsam, qanday harakat qilardim?" degan mashhur tamoyili aynan aktyor tasavvurining ijodiy yo'nalishini belgilab beradi.

Masalan, "O'tgan kunlar" asarida Otabek obrazini ijro etayotgan aktyor bu qahramonning ruhiy dunyosiga kirib, uning muhabbat, vijdon va vatanparvarlik tuyg'ularini o'z ichki tasavvuri orqali his qilishi kerak. Faqat shundagina tomoshabin uning harakatlariga ishonadi, obraz hayotiy bo'lib chiqadi.

Teatr san'atida realizm faqat ko'rinish bilan chegaralanmaydi. U tomoshabinga psixologik ishonch bag'ishlaydigan ichki haqiqat orqali yuzaga chiqadi. Bu ichki haqiqat esa aktyor va rejissorning tasavvuriy yondashuvi bilan belgilanadi.

Masalan, Shekspirning "Qirol Lir" asarida Lirning ruhiy iztirobini sahnada ko'rsatish uchun aktyor nafaqat so'z, balki ichki tasavvur orqali qahramonning ruhiy sinovlarini his etadi. Yoki Uyg'onish davri dramaturglarining asarlarida tasavvur orqali tarixiy davr muhitini yaratish - aktyor va sahna jamoasining asosiy maqsadlaridan biridir.

Zamonaviy o'zbek teatrida ham bu tamoyil yaqqol ko'zga tashlanadi. Mark Vaylning "Don Kixot" spektaklida aktyorlar tasavvur orqali real va xayoliy olamni birlashtirib, Don Kixotning "g'alati" hayolini tomoshabin ruhiyati bilan bog'laydi. Natijada sahnada ko'rgan narsa faqat voqea emas, balki inson tafakkurining ifodasi sifatida namoyon bo'ladi.

Tasavvur nafaqat aktyorda, balki rejissorda ham obraz yaratishning asosiy vositasidir. Rejissor asarni sahnalashtirishda yozuvchi yaratgan matndan tashqariga chiqib, uni o'z tasavvurida qayta talqin etadi.

Masalan, rejissor Bahodir Yo'ldoshevning "Rustam va Suhrob" spektaklida tasavvuri yordamida dostoniy voqealar zamonaviy ruhda, sahna harakati va musiqiy uyg'unlikda gavdalantirilgan. U dostonning an'anaviy bayon uslubini buzmasdan, lekin uni yangi sahnaviy ko'rinishlar orqali talqin etgan. Bu - rejissor tasavvurining kuchini ko'rsatuvchi yorqin misoldir.

Yana bir misol sifatida, teatr sahnalarida "Farhod va Shirin" yoki "Layli va Majnun" dostonlarini zamonaviy yondashuv bilan sahnalashtirish jarayonlarini ko'rish mumkin. Bu holatda rejissor tasavvuri timsollarni badiiy qayta qurish, ramziy shakllar orqali yangi ma'no berish imkonini yaratadi.

Teatrning eng qiziqarli jihatlaridan biri - bu tomoshabin ham ijodiy jarayonning ishtirokchisidir. U sahnada sodir bo'layotgan voqealarni o'z hayot tajribasi bilan solishtiradi, o'z tasavvuri orqali ularni tushunadi. Shu tariqa, teatrdak aktyor, rejissor va tomoshabin o'rtasida tasavvuriy aloqa yuzaga keladi.

Masalan, sahnada "Hamlet" monologi yangraganda, har bir tomoshabin uni o'z hayotidagi kurash va savollar bilan bog'laydi. Bu jarayonda tomoshabin tasavvuri ham sahnadagi ijod jarayoniga qo'shiladi, teatr "tirik" san'atga aylanadi.

Tasavvur teatr san'atida obraz yaratishning asosiy manbai sifatida inson ruhiyatining eng nozik qatlamlariga kirish imkonini beradi. Aktyor uchun - bu ichki holatni his qilish vositasi; rejissor uchun - asarni badiiy konsepsiyaga aylantirish quroli; tomoshabin uchun esa - sahnaviy hayotni o'z his-tuyg'ulari bilan uyg'unlashtirish imkonidir.

Demak, teatrdak tasavvur - bu ijodiy jarayonni birlashtiruvchi, san'atni ruh bilan to'ldiruvchi ma'naviy kuchdir. U bo'lmasa, teatr sahnasi faqat tashqi harakat bo'lib qoladi; bor bo'lsa esa, u hayotning o'zidek tirik, hisli va ilhomli manzara yaratadi.

Fantaziya - ijodiy parvoz, tasavvur esa bu parvozning yo'nalishini belgilovchi kuchdir. Teatrdak ular bir-birini to'ldiradi: fantasiya yangi g'oyani yaratadi, tasavvur esa uni shaklga soladi. Agar aktyor faqat fantaziyaga berilsa, u sahna realistikligini yo'qotadi; faqat tasavvur bilan cheklansa, ijodiy yangilikdan mahrum bo'ladi. Shu sababli teatr san'atida bu ikki jihatning uyg'unligi muhim estetik mezon hisoblanadi.

Teatr san'atining kuchi - undagi hissiyot, fikr va tasvir uyg'unligidadir. Bu uyg'unlikni yaratuvchi ikki asosiy kuch - fantasiya va tasavvurdir. Ular bir-biridan

farqli bo'lsa-da, teatr jarayonida o'zaro chambarchas bog'lanadi. Fantaziya - ijodkor tafakkurining parvozi, tasavvur esa shu parvozni yo'naltiruvchi, tartibga soluvchi ichki kuchdir. Shu bois, teatr san'atining badiiy mukammalligi aynan shu ikki jarayonning uyg'un ishlashiga bog'liq.

Fantaziya insonni reallik chegarasidan chiqib, yangi g'oyalar yaratishga undaydi. U ijodkorni "mavjud" dunyodan "mumkin" dunyoga olib o'tadi. Tasavvur esa shu yaratilgan g'oyani shaklga solib, uni tomoshabin tushunadigan badiiy obrazga aylantiradi.

Masalan, rejissorda yangi spektakl g'oyasi tug'iladi - bu fantaziya. Ammo uni sahna makoniga joylashtirish, aktyor harakatlari, yorug'lik, musiqa, rang va kostyum uyg'unligini aniqlash jarayoni - bu tasavvurning mehnatidir. Demak, fantaziya ilhom bersa, tasavvur uni aniq shaklga soladi.

Aktyorlik mahorati - bu nafaqat texnik tayyorgarlik, balki ichki dunyo boyligi bilan ham belgilanadi. Har bir aktyor o'z obrazini yaratishda fantaziyadan - ya'ni sahnaviy holatni his etish, obrazni jonlantirish qobiliyatidan foydalanadi. Ammo bu jarayon tasavvur orqali boshqariladi: aktyor obrazning ruhiy chegaralarini, uning harakati, ovozi va emotsional ifodasini tasavvur orqali tartibga soladi.

Masalan, Stanislavskiy tizimida "agarda men" prinsipi fantaziya va tasavvurning uyg'unligini ifodalaydi. Aktyor "go'yo men shu holatdaman" deb tasavvur qiladi (tasavvur), so'ng bu holatni his etib ijro etadi (fantaziya). Shu tarzda u sahnada soxta hisni emas, balki haqiqiy ruhiy holatni yaratadi.

O'zbek teatrida Zulfiqor Musoqov sahnalashtirgan "Padarkush" asarida Otabek obrazini o'ynagan aktyorlar o'z tasavvuri orqali milliy muhitni, davr ruhiyatini, oilaviy fojiani chuqur his qilgan holda fantaziyaviy ifoda topgan obrazni yaratishgan. Bu holatda tasavvur - ichki hisni yo'naltiruvchi, fantaziya esa uni badiiy shaklga keltiruvchi kuch bo'lib xizmat qilgan.

Rejissorlik san'atida fantaziya va tasavvur uyg'unligi ayniqsa muhim. Rejissor spektakl g'oyasini yaratishda erkin fikrlaydi, yangi badiiy yechimlar topadi - bu fantaziyaning namunasidir. Ammo u sahna imkoniyatlarini, aktyor imkonini, tomoshabin idrokini inobatga olgan holda ish yuritadi - bu tasavvurdir.

Masalan, Mark Vaylning "Otello" spektaklida rejissor fantaziyasi orqali klassik asarni zamonaviy kontekstda talqin etgan bo'lsa, tasavvuri yordamida uni vizual tarzda sodda, lekin chuqur ma'no kasb etadigan sahnaga aylantirgan. Yorug'lik, harakat, musiqiy uyg'unlik - bularning barchasi rejissor tasavvurining real shakli, ammo ularning barchasi fantaziyadan tug'ilgan.

Teatrdagi fantaziya va tasavvurning uyg'unligi faqat aktyor yoki rejissorda emas, balki rassom va bastakor ijodida ham namoyon bo'ladi. Masalan, sahna bezaklari rassomning fantaziyasi natijasida yaratiladi, ammo u tomoshabinning idrokini

charchatmaslik, sahna harakatiga moslik nuqtai nazaridan tasavvur bilan muvozanatga keltiriladi.

Bastakor esa musiqiy ohang orqali sahna kayfiyatini yaratadi. Uning fantaziyasi orqali g'am, quvonch, hayajon ifodalanadi, ammo tasavvuri bu hislarni sahna ritmiga moslab, ularni muvozanatga soladi. Natijada tomoshabin teatr asarini nafaqat ko'radi, balki ruhiy jihatdan his qiladi.

Fantaziya va tasavvur uyg'unligi faqat sahna ortida emas, balki tomoshabin ongida ham davom etadi. Teatr sahnasi - bu ilhom bilan to'ldirilgan makon. Tomoshabin rejissor va aktyorlarning fantaziyasini ko'radi, lekin uni o'z tasavvuri orqali anglaydi. Shuning uchun ham har bir tomoshabin bir spektaklni o'ziga xos tarzda his etadi.

Masalan, "Layli va Majnun" spektaklini ko'rgan har bir tomoshabin sevgi, sadoqat, iztirobni o'z hayoti bilan bog'laydi - bu esa teatrning eng oliy maqsadi: tomoshabin fantaziya orqali yaratilgan asarni o'z tasavvuri bilan idrok etadi.

Fantaziya va tasavvur teatr san'atining ikki qanotidir. Fantaziya ijodiy parvoz, tasavvur esa bu parvozning yo'nalishi va maqsadini belgilovchi kuchdir. Ularning uyg'unligi natijasida sahnada inson ruhiyatini aks ettiruvchi tirik obrazlar yaratiladi. Shu bois teatr san'ati - bu inson tafakkuri va his-tuyg'ularining mukammal uyg'unligini ifodalovchi eng yuksak badiiy makondir.

Teatr san'ati inson tafakkuri, ruhiy olami va estetik qarashlarining birlashgan ifodasidir. Uning badiiy asosida turuvchi fantaziya va tasavvur tushunchalari ijodiy jarayonning ajralmas tarkibiy qismlarini tashkil etadi. Aynan shu ikki kuch orqali sahnada hayotiy voqealar qayta yaratiladi, obrazlar jonlanadi va tomoshabin qalbida chuqur hissiyot uyg'otiladi.

Fantaziya teatrda yangi g'oya va badiiy shakllarni izlash, mavjud haqiqatni yangicha talqin etish imkonini beradi. U ijodkorni real hayot chegarasidan chiqarib, ramziy va obrazli tafakkur darajasiga olib chiqadi. Tasavvur esa shu fantaziyani tartibga solib, uni sahnada real ko'rinishga keltiradi. Tasavvur orqali aktyor o'z obrazini ruhiy jihatdan his etadi, rejissor esa butun spektaklning umumiy konsepsiyasini shakllantiradi.

Teatr san'atida fantaziya va tasavvurning uyg'unligi - ijodiy jarayonning eng muhim mezonidir. Ular birgalikda ishlaganda sahna asari nafaqat ko'ngilochar tomosha, balki inson ruhiyatiga ta'sir etuvchi san'at asariga aylanadi. Shuningdek, bu uyg'unlik tomoshabinning ham ijodiy idrokini rag'batlantiradi: u sahnada ko'rganini o'z hayoti, hissiyati va tafakkuri bilan bog'laydi.

Teatr san'ati inson tafakkuri va qalbini birlashtiruvchi, his va ongni uyg'unlashtiruvchi noyob hodisadir. Uning asosida yotgan fantaziya va tasavvur san'atkorning badiiy kuchi, ijodiy ilhomi va tomoshabinga yetkazmoqchi bo'lgan

g'oyasining poydevoridir. Shunday ekan, teatrning har bir ko'rinishi - inson tasavvurining cheksiz imkoniyatlarini ifoda etuvchi hayotiy sahnadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alberti L.B. De re aedificatoria. - Firenze, 1485.
2. Serlio S. Architettura. - Venezia, 1537.
3. Abdusamatov H. Drama theory.- T.: G'. Ghulam literature and art publishing house, 2000.
4. Yuldashev Karim, Juraeva Mamlakat Alijanovna - PINDUS Journal of Culture, Literature, and ƏLT 04.02.2022 - Features of Dramaturgy
5. Yuldashev Karim, Juraeva Mamlakat Alijanovna - Oriental Art and CultureUzbekistan. Volume 2 Issue 4. 12.2021 - Light life
6. Yuldashev Karim, Juraeva Mamlakat Alijanovna - PINDUS Journal of Culture, Literature, and ƏLT 18.06.2022. Volume 2 No 6 ISSN 2792-1883 - Gulom Zafari Playwright (1889-1938)
7. Theaters after aristotle K. Yuldashev, M. A Jurayeva Oriental Art and Culture 4 (4), 148-152 1 2023